

GMOTNE RAZMERE ZAKONCEV OB RAZVEZI IN PO NJEJ *

Marija Radež xx, Blaž Mesec xxx

Vsakanje izkušnje kažejo, da se ob razvezi bolj ali manj spremenene življenjske razmere zakoncev: običajno se eden odseli; žena, ki morda prej ni bila zaposlena, se zaposli; mož mora prispevati za vzrejo otrok, ženi pa ostane vsa skrb za otroke; spremenene se gmotne razmere itd. Natančnejši podatki o teh spremembah pa so redki. Le malo zanesljivega vemo o tem, ali se komu od zakoncev ob razvezi gmotni položaj poslabša ali morda celo izboljša, pa tudi ne, kakšne so kvalitativne razlike v njunem položaju in načinu življenja. Naš namen ni bil odgovarjati skrajnežem z obeh strani, ki se občasno oglasijo in trdijo, da je predvsem žena prikrajšana, ne samo čustveno, ampak tudi gmotno, ali pa, da je mož tisti, ki se mora odkupiti za svoje grehe. Želeli bi na nekoliko bolj diferenciran način opisati predvsem gmotne razmere po razvezi in oceniti, kakšne posledice imajo lahko spremembe v gmotnem položaju za življenje vsakega od bivših partnerjev in njunih otrok.

Problem

Želeli smo ugotoviti, kakšen je bil gmotni položaj zakoncev pred razvezo zakonske zveze in kakšen je sedaj. Zanimale so nas razlike v položaju med moškimi in ženskami, tako v povprečju kot tudi po posameznih delih moške in ženske populacije.

*Članek temelji na diplomski nalogi Marije Radež, Analiza socialnoekonomskega razmer razvezanih zakoncev in analiza srečanj z otroki, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana, 1984. Marija Radež je izvedla anketo in uredila podatke, Blaž Mesec pa je del gradiva dodatno statistično obdelal in pripravil članek za objavo. Avtorja se zahvaljujeta centru za socialno delo v Novem mestu, ki je omogočil izvedbo analize.

xx Marija Radež, socialna delavka, Center za socialno delo, Novo mesto.

xxx Blaž Mesec, diplomirani psiholog, višji predavatelj raziskovanja v socialnem delu, Višja šola za socialne delavce, Ljubljana, Šaranovičeva 5.

Metodologija

Kot kazalce gmotnega položaja smo upoštevali vrsto stanovanja, nosilstvo stanovanjske pravice, premoženjsko stanje, zaposlenost in višino osebnega dohodka. Nekatero druge spremenljivke smo upoštevali kot značilnosti populacije, ki pomenijo okvir analize, druge pa za pojasnjevanje razlik na kazalcih gmotnega položaja. Te spremenljivke so: izobrazba, pravna osnova za razvezo in dodelitev otrok.

S točkovanjem vrednosti kazalcev gmotnega položaja in s seštevanjem točk smo sestavili preprost indeks gmotnega položaja, v katerem je upoštevanih več kazalcev hkrati. Sistem točkovanja je takle:

SPREMENLJIVKA	MODALITETE/ VREDNOSTI	TOČKE
1. Vrsta stanovanja/lastništvo:	- lastna hiša	4
	- lastno stanovanje	3
	- družbeno stanovanje	2
	- stan. pri sorodnikih	1
	- podnajemnik	0
2. Premoženje:	- stanovanje/hiša	1
	- zemlja	1
	- avto	1
	- vikend	1
	- drugo	1
	- nič	0
3. Zaposlitev:	- redno zaposlen	3
	- upokojen, kmet	2
	- občasno zaposlen	1
	- nezaposlen	0
4. Osební dohodek (povpr.mes.):	- do 10.000	1
	- od 10.000 do 15.000	2
	- od 15.000 do 20.000	3
	- od 20.000 do 25.000	4
	- nad 25.000	5
	- brez oseb.dohodka	0

Vsota točk je indeks gmotnega položaja. Indeks se giblje v razponu od 0 - 17 (možni razpon). Oseba, ki bi ji pripisali indeks 0 bi bila podnajemnik, brez premoženja, nezaposlena in brez osebnega dohodka. Oseba z indeksom 17 bi imela lastno hišo, zemljo, vikend, avto in še kako drugo premoženje, bi bila redno zaposlena, z osebnim dohodkom nad 25.000 din (v letu 1983).

Med tema skrajnostma se razvrste ostali. Tega indeksa nismo podrobneje metodološko preverjali, zato ima bolj značaj pomožnega analitičnega sredstva kot pa preverjenega merskega instrumenta z znanimi merskimi značilnostmi.

Populacijo so sestavljali zakonski pari na področju občine Novo mesto, ki so se razvezali med letoma 1970 in 1983, in sicer samo tisti, ki so še "aktualni", ki jih center za socialno delo še spremlja, predvsem v zvezi z urejanjem stikov z otroki, v zvezi s preživnino in podobno. Ta populacija šteje 350 parov. Iz te populacije je bil izbran sistematičen vzorec, in sicer vsak peti par po seznamu. V vzorec je tako prišlo 70 razvezanih zakonskih parov ali 20 % vseh v tej populaciji. Od teh živi 55 parov še vedno na območju občine Novo mesto, pri 15 parih pa se je eden od razvezanih zakoncev, v vseh primerih mož, odselil v drugo občino. Razvezane zakonce, ki živijo na območju občine Novo mesto, je raziskovalka anketirala na centru za socialno delo (40 moških in 44 žensk) in na njihovih domovih (13 moških in 24 žensk). Tistim pa, ki živijo v drugi občini, je poslala vprašalnike po pošti (tj. 15 moškim). Dva od teh nista vrnila vprašalnika. Tako je uspela dobiti odgovore 68 žensk, ki so prišle v vzorec in 66 moških.

Izpolnjeni vprašalniki so bili obdelani ročno. Odgovori so bili križno tabelirani, kot je razvidno iz tabel. Izračunani so bili odstotki, koeficienti variabilnosti ("v"), aritmetična sredina ($\bar{x}$) in standardna deviacija (SD) indeksov gnotnega položaja. Naključnost porazdelitve pa smo preverjali s hi-kvadrat testom in t - testom.

Vprašalnik je vseboval 38 vprašanj, pretežno o stikih z otroki. Iz tega vprašalnika smo v pričujoči analizi obdelali le 11 vprašanj. Vsa ta vprašanja so bila zaprte oblike (z vnaprej navedenimi možnimi odgovori).

Rezultati

Najprej prikazujemo porazdelitve odgovorov priosnovnih petih indikatorjih gnotnega položaja, razčlenjeno po spolu in po obdobju (pred razvezo, sedaj). Sledi prikaz frekvenčne distribucije indeksov gnotnega položaja, prav tako razčlenjeno po spolu

in obdobju, nato pa podrobnejša razčlenitev stanovanjskih razmer pred razvezo in po njej. Testi naključnosti porazdelitve so navedeni na koncu.

TABELA 1

PORAZDELITVE PO POSAMEZNIH KAZALCIH GMOTNEGA POLOŽAJA

(v odstotkih od skupnega števila moških oz. žensk)

KAZALEC	OB RAZVEZI		SEDAJ	
	M	Ž	M	Ž
<u>Vrsta stanovanja</u>				
- lastna hiša	29	22	27	26
- lastno stanovanje	1	3	0	4
- družbeno stanovanje	33	35	23	46
- podnajemnik	11	9	20	9
- pri sorodnikih	26	31	28	15
- drugo	-	-	2	-
SKUPAJ %	100	100	100	100
N	66	68	66	68
<u>Nosilec stanovanjske pravice</u>				
- moč		28		24
- žena		21		35
- oba		32		22
- kdo drug		19		19
SKUPAJ %		100		100
N		68		68
<u>Zaposlenost</u>				
- redno zaposlen	83	94	77	96
- občasno zaposlen	2	-	-	-
- nezaposlen	12	6	20	3
- drugo (upokojen, kmet)	3	-	3	1
SKUPAJ %	100	100	100	100
N	66	68	66	68

TABELA 1

TABELA 1
(nadaljevanje)

KAZALEC	OB RAZVEZI		SEDAJ	
	M	Ž	M	Ž
<u>Premoženjsko stanje</u>				
- stanovanje, hiša	33	24	30	25
- zemlja	17	9	26	15
- avto	39	25	53	28
- vikend	6	7	3	3
- drugo	2	3	2	-
(Ni vsote; možnih več odgov.)	-	-	-	-
N	66	68	66	68
<u>Premoženjsko stanje</u>				
- število vseh predmetov ^x	61	46	75	48
<u>Osebni dohodek</u>				
- do 10.000			8	32
- nad 10.000 do 15.000			35	46
- nad 15.000 do 20.000			33	15
- nad 20.000 do 25.000			1	4
- nad 25.000			3	-
- brez dohodka			20	3
SKUPAJ %			100	100
N			66	68

^xAbsolutno število navedb premoženjskih predmetov pri moških oz. ženskah.

TABELA 2
 POSEBEJŠTVE PO POLOŽAJU V PRAKTIČNIH RAZVEDAH
 (v odstotkih od skupnega števila) - 1988

INDEKSI GNOTNEGA POLOŽAJA (IGP)^x

INDEKS	OB RAZVEZI		SEDAJ	
	M	Ž	M	Ž
0 - 1	3	3	7	2
2 - 3	3	0	2	0
4 - 5	5	12	6	5
6 - 7	27	24	21	31
8 - 9	12	17	13	15
10 - 11	14	8	15	11
12 - 13	2	1	1	1
14 - 15	0	1	1	1
16 - 17	0	0	0	0
SKUPAJ (N) ^{xxx}	66	66	66	66
Aritmetična sredina IGP ($\bar{x}$)	8,73	5,63	7,0	7,50
Standardna deviacija IGP (SD)	3,0	2,96	3,5	2,5

^x Navedene so absolutne frekvence in ne relativne.

^{xxx} Skupno število žensk je v tem prikazu 66 namesto 68, ker nismo izračunali IGP pri dveh ženskah, katerih moža nista odgovorila in torej kasneje ni bilo mogoče izračunati razlike v paru.

TABELA 3

RAZLIKE V INDEKSIH GNOTNEGA POLOŽAJA

RAZLIKA	MOŠKI	ŽENSKE	PRED	PO
IGP	PO - PRED	PO - PRED	M - Ž	M - Ž
- 7	2	0	0	1
- 6	1	0	0	2
- 5	1	1	4	6
- 4	4	1	1	4
- 3	3	1	2	2
- 2	4	0	0	4
- 1	5	6	7	11
Skupaj negat.	20	9	14	30
0	25	37	20	12
1	11	11	20	7
2	3	4	7	7
3	5	0	1	4
4	1	1	2	3
5	0	2	2	2
6	0	2	0	1
7	1	0	0	0
Skupaj pozit.	21	20	32	24

Aritm. sred.

razlik $\bar{x}_d$ - 0,30   0,40   0,27   - 0,44

t test*   0,99   1,86   1,08   1,20

p (enosmerno)   p > 0,05   p < 0,05   p > 0,05   p > 0,05

$$t = \frac{\bar{x}_d}{\sqrt{\frac{\sum (d - \bar{x}_d)^2}{N(N-1)}}$$

TABELA 4
STANOVANJE PRED RAZVEZO IN PO NJEJ

m o š k i					
PO RAZVEZI	PRED RAZVEZO				SKUPAJ PO RAZ- VEZI
	lastna hiša, stanov. ^x	družb. stanov.	pri sorodn.	podnaj.	
Lastna hiša, stan.	14	3	1	-	18
Družbeno stanovanje	-	10	1	4	15
Pri sorod- nikih	1	3	14	1	19
Podnajemnik	4	6	1	2	13
Druge	1	-	-	-	1
Skupaj pred razvezo	20	22	17	7	66

ž e n s k e

ž e n s k e					
PO RAZVEZI	PRED RAZVEZO				SKUPAJ PO RAZ- VEZI
	lastna hiša, stanov. ^x	družb. stanov.	pri sorodn.	podnaj.	
Lastna hiša, stan.	12	1	3	-	16
Družbeno stanovanje	2	21	7	3	33
Pri sorod- nikih	-	1	10	-	11
Podnajemnik	2	1	1	4	8
SKUPAJ PRED RAZVEZO	16	24	21	7	68

^xVečina v tej kategoriji ima lastno hišo. Kot "lastno" smo šteli tudi solastništvo.

TABELA 5

RELATIVNE MODALNE FREKVENCE IN KOEFICIENTI VARIABILNOSTI ZA POSAMEZNE VARIABELE GIMOTNEGA POLOŽAJA

VARIABLA	OB RAZVEZI		SEDAJ	
	m	ž	m	ž
- vrsta stanovanja				
- f_{mo} %	33	35	29	46
- v %	67	65	71	54
- nosilec stan.pravice				
- f_{mo} %		32		35
- v %		68		65
- zaposlenost				
- f_{mo} %	83	94	77	96
- v %	17	6	23	4
- osebni dohodek				
- f_{mo} %			35	46
- v %			65	54

f_{mo} % - relativna modalna frekvenca: pogostost najpogostejšega odgovora, izražena v odstotkih
 v % - koeficient variabilnosti: $v \% = 100 - \frac{f_{mo}}{N} \cdot 100 = 100 - f_{mo} \%$ ali število, ki pove, kolikšen odstotek odgovorov je zunaj modalne kategorije

TABELA 6
 TESTIRANJE RAZLIK

VARIABLA	RAZLIKA	χ^2	ps	p
vrsta stanov.	M - Ž PO ^M	10,13	3	0,02 > p > 0,01 ^M
stanov.prav.	Ž PRED - PO	8,93	2	0,02 > p > 0,01 ^M
zaposlitev	M - Ž PO	9,68	1	0,01 > p > 0,001 ^M
zaposlitev	M PRED - PO	0,87	1	0,56 > p > 0,30
zaposlitev	M - Ž PRED	2,48	1	0,20 > p > 0,10
premoženje (avto)	M - Ž PO	8,75	1	0,01 > p > 0,001 ^M

^M M - moški, Ž - ženska, M-Ž - razlika med moškimi in ženskami, PRED - pred razvezo, PO - po razvezi

^M statistično pomembna razlika

Osnovne rezultate lahko takole povzamemo:

- Tabela 1 kaže, da je bilo ob razvezi oziroma pred njo največ zakoncev v družbenih stanovanjih. V primerjavi s stanjem pred razvezo se je po razvezi pri moških povečalo število tistih, ki žive kot podnajemniki ali pri sorodnikih. V obe ti kategoriji prihajajo predvsem iz družbenih stanovanj pa tudi iz lastnih hiš ali stanovanj. Pri ženskah pa se je v primerjavi s stanjem pred razvezo močno povečalo število tistih, ki žive v družbenih stanovanjih. Tu so sedaj tiste, ki so živele pri sorodnikih (verjetno moževih), teh se največ preseli, pa tudi nekaj podnajemnic in celo iz lastne hiše (solastništvo). Pri moških torej opazimo odliv iz družbenih stanovanj med podnajemnike in k sorodnikom, pri ženskah pa priliv v družbena stanovanja. Razlika med moškimi in ženskami v sedanjem stanovanjskem statusu je statistično pomembna (manj kot 2 % verjetnosti je, da bi bila zgolj naključna; gl. tabeli 4 in 6).

- Pred razvezo sta pri tretjini parov imela oba zakonca stanovanjsko pravico, sledili so pari, kjer je imel stanovanjsko pravico mož, nato oni, kjer je imela to pravico žena. Po razvezi se je povečalo število primerov, ko ima stanovanjsko pravico do tistega stanovanja, kjer sta živela pred razvezo, žena, predvsem na račun zmanjšanja števila primerov, ko sta imela pravico oba. Med vseni je sedaj statistično pomembno več žena, ki imajo stanovanjsko pravico kot pred razvezo.

- Ker so prav pri stanovanjskih razmerah največje spremembe, smo jih nekoliko podrobneje analizirali (tabel ne prilagamo). Kdo bo zapustil stanovanje in kdo ga bo obdržal, je najprej odvisno od tega, kdo je lastnik. V primerih, ko je bil lastnik hiše mož, je ta tam tudi ostal. V primerih, ko je bila lastnica žena, najdemo moža po razvezi v podnajemniškem stanovanju, žena pa ostane v hiši. Če sta lastnika oba, v večini primerov ostaneta oba v hiši. Glede družbenega stanovanja podatki niso dovolj natančni, da bi dopuščali kake sklepe, vendar pa večina moških pusti stanovanje ženi.

- Možno je tudi, da je sprememba stanovanjskega položaja odvisna od tega, kdo je kriv razveze oziroma na kakšni osnovi

je bila zakonska zveza razvezana, na osnovi tožbe žene, moža ali sporazumno. Preverili smo ta odnos. Zaradi orientacije povejmo, da je v 65 % primerov tožila žena, v 16 % mož, v 19 % je bila razveza sporazumna. Če sta zakonca pred razvezo živela v lastni hiši ali stanovanju in je tožila žena, je sedaj večina toženih mož v lastni hiši, pa le polovica od žena, ki so tožile. V primerih, ko je tožil mož ali pa sta se razšla sporazumno, ni razlik med moškimi in ženskami. V primerih, ko sta živela v družbenem stanovanju in je tožila žena, so sedaj skoraj vse ženske v družbenih stanovanjih, od mož pa le polovica. Pa tudi v primerih, ko je tožil mož, ali pa sta se razšla sporazumno, najdemo sedaj skoraj vse žene v družbenih stanovanjih, pa manj kot polovico mož. V primerih, ko sta zakonca živela pri sorodnikih in je tožila žena, so možje ostali pri sorodnikih, žene pa so sedaj pri sorodnikih (verjetno svojih) ali pa v družbenem stanovanju. Podobno velja tudi, če je tožil mož ali če sta se razšla sporazumno. Posplošeno velja: bolj pomembno je, kje sta zakonca živela pred razvezo, kot kdo je tožil. Če sta živela v lastni hiši ali pri svojcih moža, mož po razvezi v večini primerov tam tudi ostane ne glede na krivdo. Hišo si v približno polovici primerov razdelita, v drugi polovici primerov pa žena odide. Če sta živela pri sorodnikih (domnevno moževih), odide žena k svojim ali pa v družbeno stanovanje. Če pa sta živela v družbenem stanovanju, živi žena tudi sedaj v družbenem stanovanju (ni rečeno, da v istem), približno polovica mož pa se odseli in jih najdemo pri sorodnikih.

- Ker je vzrok razveze dostikrat lahko alkoholizem, bi bil ta lahko tudi med vzroki navzdol usmerjenega gibanja mož po razvezi. Pregledali smo 14 primerov, ko je mož alkoholik (nekateri se zdravijo). Vsi tisti alkoholiki, ki so pred razvezo živeli v lastni hiši, živijo tam tudi po razvezi, prav tako vsi tisti, ki so živeli pri sorodnikih. Moški alkoholiki torej prispevajo k številu tistih mož, ki ostanejo, kjer so.

- Že pred razvezo je bilo ob sicer visokem odstotku redno zaposlenih, več redno zaposlenih med ženskami kot med moškimi.

Po razvezi pa se je ta razlika še povečala v korist žensk (razlika v številu zaposlenih med moškimi in ženskami po razvezi je statistično pomembna). Razlike med moškimi in ženskami pred razvezo niso statistično pomembne; prav tako ne razlike v številu zaposlenih moških pred in po razvezi.

- Premoženjsko stanje obravnavane populacije je v povprečju bolj skromno. Najpogostejše "bogastvo" je bil pred razvezo avto, sledi hiša ali stanovanje in slednjič pri moških zemlja. Če preštejemo vse predmete, ki so jih imeli v lasti eni in drugi, ugotovimo, da se je v moški populaciji izboljšalo stanje za 14 predmetov, v ženski pa le za dva. Predvsem se je povečalo število moških, ki imajo avto, pa tudi tistih, ki imajo zemljo. Vendar so vse te razlike zelo verjetno slučajne. Edina razlika, ki jo lahko sprejmemo z visoko stopnjo zaupanja, je razlika v številu lastnikov avtomobila med moškimi pred razvezo in po njej. Kaže, da je avto domena moških; ob razvezi ga obdržijo. Od tistih, ki ga prej niso imeli, ga pa vsaj nekateri kupijo po razvezi.

- Osební dohodek moških, ki zaslужijo, je v povprečju višji kot osebni dohodek žensk, kar je treba pripisati nekoliko boljši izobrazbeni strukturi moških. Vendar je med moškimi petina brez redne zaposlitve.

- Tabela 3 prikazuje razlike med sestavljenimi indeksi materialnega položaja. Razlike so dobljene tako, da smo pri vsakem moškem oz. ženski odšteli indeks pred razvezo od indeksa po razvezi, oziroma (v naslednjih dveh stolpcih) indeks žene od indeksa moža. Izračunano si lahko, da se 38 odstotkom moških položaj ni niti izboljšal niti poslabšal, od preostalih 62 odstotkov pa se je polovici izboljšal, polovici pa poslabšal. Pri ženskah se materialni položaj 56 odstotkom ni spremenil, 30 odstotkom se je vsaj nekoliko izboljšal, 14 odstotkom pa poslabšal. Med moškimi in ženskami je bila določena razlika že pred razvezo, predvsem na račun višjega osebnega dohodka moških, lastništva hiše, zemlje in avta. Skoraj polovica moških je imela pred razvezo boljše položaj (višji dohodek in več premoženja), natančneje 48 odstotkov moških. Pri 30 odstotkih ni bilo razlike med možem in ženo, dobra petina mož pa je imela manj premoženja od žene. Po razvezi ima 45 odstotkov mož slabši položaj kot njihove žene

36 odstotkov pa boljšega, ostali enakega. Rezultati torej kažejo, da se položaj moških absolutno gledano ni spremenil (ugotovljena razlika je zelo verjetno slučajna). Položaj žensk pa se je izboljšal; manj kot 5 % je možnosti, da bi bila ugotovljena razlika slučajna. To seveda pomeni, da je položaj žena v povprečju v primerjavi z njihovimi nekdanjimi partnerji boljši, predvsem zaradi izboljšanega stanovanjskega položaja in zaposlitve žena.

- Še ene ugotovitve ne smemo zanemariti. Tabela 5 kaže, da je pri vseh štirih variablah razpršenost večja pri moških kot pri ženskah. V moški populaciji so torej razlike med posamezniki večje kot v ženski. To je pomembna ugotovitev, saj nas usmerja v analizo teh razlik in k odkrivanju različnih supopulacij, namesto k računanju povprečij.

Razprava

Kaže torej, da se po razvezi izboljšajo gnotne razmere žena, izražene z indeksom gnotnega položaja, ki vključuje štiri variable: vrsto in lastništvo stanovanja, prenočenje, zaposlitev in osebni dohodek. Pozitivno razliko med indeksoma pred razvezo in po njej lahko sprejmemo z visoko stopnjo zaupanja, čeprav numerično ni velika. To velja za globalno oceno. Na delnih dimenzijah so te razlike, ki se izražajo v končni oceni: žensk je več v družbenih stanovanjih pa manj pri sorodnikih in v podnajemniških stanovanjih; pri moških je ravno obratno. Število žensk, ki so nosilke stanovanjske pravice, se je povečalo v primerjavi s stanjem pred razvezo. Žensk je po razvezi pomembno več zaposlenih kot moških. Moški pa imajo boljši osebni dohodek in nekaj več avtov pa tudi več nepremičnin. Ženska populacija je po gnotnem položaju bolj homogena kot moška. Kaže tudi, da je variabilnost pri moških po razvezi večja kot pred njo na vseh delnih dimenzijah. V moški populaciji je ne tako majhen del (vsaj petina) nezaposlenih oseb brez dohodka, kar se verjetno kombinira še z alkoholizmom. Tudi v populacijskem smislu, ne samo v psihološkem, bi veljalo, da se po razvezi ženske nekako "skupaj vzamejo", moški pa "razpustijo".

Kaj te ugotovitve pomenijo? Najprej moramo opozoriti na nekaj omejitev te analize in dodatnih specifikacij. V tej analizi pomenijo "gnotne razmere" stanje na štirih zgoraj omenjenih variablah. Zdi se, da so te variable bolj nekakšni izhodiščni pogoji boljših ali slabših razmer in ne merilo dejanskih življenjskih razmer. Če imata bivša zakonca te pogoje približno enako dobro izpolnjene in skrbi žena še za otroke mož pa je sam, seveda ne živita v enakih razmerah. Izboljšanje gnotnih razmer pri ženah je torej lahko le izboljšanje do tiste ravni, ki zagotavlja minimalne pogoje za življenje žene in otrok brez matereve podpore. Tega v analizi nismo ugotavljali. Večina zakonov se je razvezala na osnovi tožbe žene (65 %), petina sporazumno (21 %), ostali na osnovi tožbe moža. Od skupno 113 otrok, kolikor jih je bilo rojenih v teh zakonih, jih je bilo 90 % dodeljenih materi, ostali pa očetu ali pa so bili oddani v rejjo ali v zavod. Ko torej govorimo o razlikah v gnotnih razmerah med moškimi in ženskami, ki so bili nekoč zakonski pari, moramo vedeti, da primerjamo neko izolirano značilnost na ozadju velike razlike: moško, ki se vendarle lahko relativno svobodno odločajo za nove obveznosti, primerjamo z ženskami, ki morajo, ne le denarno, ampak fizično, skrbeti za dodeljene jim otroke in s njimi deliti stanovanje, premoženje in zaslužek.

Nismo čaleč od resnice, če rečemo, da so spremembe, ki smo jih ugotovili, predvsem rezultat ženinnega prizadevanja (in vseh, ki ji pri tem pomagajo), da bi zagotovila socialno varnost po razvezi sobi in svojim otrokom. V večini primerov pri tem uspe in - merjeno z našimi indikatorji - zagotovi ali izboljša svoje gnotne predpostavke (zaposlitev, stanovanje). S sociološkega vidika je sklenitev zakonske zveze in tudi razveza dejavnik vertikalne in horizontalne družbene mobilnosti. Ljudje se poročajo "navzgor" ali "navzdol" in ob sklenitvi zakonske zveze spreminjajo bivališče in družbeno okolje. Razveza spet sproži te procese. Morda je - glede na dokaj posredno naravo podatkov - preveč drzna posplošitev, da gre v našem primeru za znamenja, da pomeni razveza za marginalni del moške populacije še en korak v nazadovanju na družbeni lestvici, za velik del populacije stagnacijo.

za preostali del pa napredovanje "navzgor". Za velik del ženske populacije pa pomeni kljub obremenitvam vendarle realno napredovanje, čeravno ne gre za bogatitev: s svojim delom in prizadevanjem si pridobe svoj osebni, od moževega neodvisni položaj in ugled, medtem ko je bila marsikatera prej le udeležena na moževem statusu, kar je bližje pojmu pripisanega statusa. Dalo bi se posredno sklepati (žal ni neposrednega podatka), da se veliko žensk po razvezi preseli s podeželja in primestja (iz individualnih hiš in stanovanj pri sorodnikih) v mesto, kjer so družbena stanovanja. Tudi ta v osnovi horizontalna mobilnost ima značilnosti vertikalne mobilnosti. Te domneve nasprotujejo trditvam, da ženska s poroko (v povprečju) zviša položaj na družbeni lestvici, delno zaradi tega akta samega, delno zaradi tega, ker ima mož običajno višji status (izobrazba, dohodek, funkcije ipd.), z razvezo pa spet zniža, in sicer tako položaj na "materialnih" dimenzijah kot na lestvici ugleda (stereotip "ločenke"). Da bi preverili te domneve, bi bilo nujno primerjati pot bivših zakoncev pred razvezo in po njej glede na družbeni sloj, česar tu nismo storili in kar je pomanjkljivost analize. Nobenega neposrednega indikatorja nimamo o psihološkem vidiku. Posredno pa lahko sklepamo, da pomeni za marsikatero žensko razveza osamosvojitvo, ekonomske, družbene in čustvene. Z vidika socialnega dela, ki razvija načine pomoči ljudem v tej življenjski krizi, bi lahko iz naših podatkov posredno sklepali o sistemih pomoči, ki so se aktivirali pri tej populaciji. Precej očitno je, da za ženo in otroke poskrbi formalni sistem socialnega skrbstva (npr. z ureditvijo preživnine, pri pridobivanju solidarnostnega stanovanja ipd.), sklepamo pa lahko, da ima vsaj del moških več opore v neformalnem, tradicionalnem sistemu (sorodstvo), formalni pa deluje v odnosu do njih bolj kot instanca socialne kontrole.

Sklep

S precejšnjo zanesljivostjo lahko trdimo, da se po razvezi ženskam v povprečju izboljšajo gnotne osnove, moška populacija pa se po razvezi razdeli na tiste, ki nazadujejo, in one, ki napredujejo v teh gnotnih predpostavkah. Zdi pa se, da uporabljeni

indikatorji merijo dve različni komponenti: gnotno (premoženje, osebni dohodek) in družbeno statusno (zaposlitev, stanovanje). Ti dve komponenti bi bilo potrebno v prihodnjih analizah razlikovati in ju tudi dopolniti z novimi indikatorji. Če bi hoteli zadovoljivo oceniti gnotni položaj ("življenjski standard") bi morali upoštevati še druge indikatorje (število članov družine, viri dohodkov, stroški itd.). Za boljše oceno družbenega statusa pa bi morali upoštevati izobrazbo, poklic, delovno mesto, družbeno aktivnost itd. Naposled bi popolnejšo sliko o dogajanju po ravni dobili, če bi usmerili pozornost na način življenja kot celoto pri ljudeh različnih družbenih slojev.